

Smaalenene Amts pleiehjem for tuberkuløse – Høgli

Av Kjell Harry Olaussen

Nå som politikerne i Eidsberg tydeligvis er i ferd med å vedta en ny reguleringsplan for dette området, noe som medfører at «Høgli»-bygningen skal rives, er det på sin plass å minne om historien til denne institusjonen. Det ville være historieløst å la bygningen og dens historie bare forsvinne uten at noe av historien fortelles.

Skal Høgli sin historie fortelles, er det ikke mulig å unnlate å nevne innsatsen til Mysens mangeårige ordfører og patriot, *Anton Hamil Mysen*, som klarte å skaffe flere statlige- og amts-etableringer til kommunen. Disse etableringene klarte han å få til kommunen takket være hans funksjon som mangeårig ordfører i Eidsberg og Mysen kommuner, samt også som varaordfører i Amtstinget (dagens fylkesting). Mysen opparbeidet et unikt nettverk av politiske og personlige forbindelser på lokalt og nasjonalt nivå. Han var også høyt respektert i sine funksjoner og væremåter.

Anton H. levde fra 1861 til 1937 og var i hele sitt liv levende opptatt av politikk og utvikling av Eidsberg- og Mysen-samfunnet. Han ble født på gården Nordre Mysen midt i dagens sentrum. «Hamil'n» som mange kalte ham, anses å være Mysen kommunes far, og det med rette.

Men det var faren *Ole Mysen* som sørget for jernbanetraséen som ble

den viktigste årsaken til alle senere etableringer i Mysen. Han fikk endret linjetraséen for ny toglinje fra å gå fra Slitu og ned via Eidsberg kirke og opp igjen til Rakkestad. I stedet for denne berg- og dalbane-traséen, sørget han for at traséen ble lagt i en slak helling om Mysen og så litt oppover til Eidsberg-høyden, og videre til Heia og Rakkestad. Slik ble grunnlaget lagt for en stasjonsby på Mysen. Åpningen av Østre linje var den 27. november 1882.

20 år senere sørget Anton H. for at den voksende og blomstrende stasjonsbyen Mysen ble satt på kartet i amt-sammenheng. Deretter kunne han bane veien for videre lokal vekst, både gjennom lokal innsats for å tiltrekke håndverkere og små-industribyggere til Mysen, og med sin utrettelige streben etter å få offentlige etableringer til kommunen.

Anton H. ble valgt inn i Eidsberg herredsstyre i 1899, samme år som Mysen ble egen bygningskommune. I bygningskommunen ble han den selvskrevne ordfører. Så fra 1911 ble Anton H. også ordfører i Eidsberg kommune frem til 1920. Deretter ble han ordfører i Mysen kommune frem til 1937.

Så til etableringene av amts- og statsinstitusjoner som politikerne kjempet harde kamper om for å få til sine kommuner. Nå var Mysen stasjonsby og ble ansett som hovedstasjon på Østre

Østfold fylkes tuberkulosehjem ved Mysen. Foto: Bjarne Guderud, Askim. Postkort: Jul Aage Krosby.

linje mellom Ski og Sarpsborg. I Mysen hadde banemesteren sin bolig, og her ble det etablert lokomotiv-verksted. Mange forhold virket nå sammen for at Mysen kunne være attraktiv for etableringer i et større perspektiv.

Første forsøk var å få et sentralt sykehus til Mysen. Den kampen tapte vi, og sykehuset, som ble hetende Veum, gikk til Fredrikstad.

Men så i 1912 ble det bestemt at Smaalenene Amt skulle bygge et pleiehjem for tuberkuløse. Da startet kampen igjen for Anton H., og nå gikk det bedre. Han klarte å få et vedtak i Amtstinget om at denne etableringen skulle skje i Mysen. Institusjonen ble hetende «Smaalenene Amts pleiehjem for tuberkuløse».

Høgli ble bygget, og ble åpnet i 1914 med 20 senger. Men behovet for plasser

for tuberkulosepasienter var stort på den tiden. Amtet gikk derfor til innkjøp av naboeiendommen Høgli. Huset fikk et betydelig tilbygg. Samtidig ble det foretatt en større ombygging. I 1939 var alt ferdigstilt. Etter denne ombyggingen ble navnet på institusjonen endret til «Høgli sykehus for tuberkuløse». Senere ble sykehuset bare omtalt som «Høgli», eller som vi guttungene sa – der oppe ligger «tubben», og det var skumle greier. Å gå inn på den eiendommen var ikke helt ufarlig.

Dr. *Gangnæs* var tilsynslege på sykehuset i perioden 1914–1935. Da overtok dr. *Dagfinn Haugen*, som sto i dette arbeidet frem til 1968. Begge ble levende institusjoner på Mysen og for innbyggerne i hele Østfold.

Mine barndomserindringer om «tubben» startet vel tidlig på

1950-tallet. Den gangen var Opsahlåsen og festningen den faste lekeplassen for oss gutta i Smedgata og på Høytorpjordet. Hele tomte der dagens Mysen skole ligger var åker, så vår ferdsel til og fra vår faste lekeplass var opp Høgliveien, så over tomte til tubben og gjennom gjerdet til Opsahlåsen. Men, det var et men, vi var livredde for å puste når vi løp fra gjerdet mellom Opsahlåsen og Høgli, og frem til porten mot Høgliveien. Da ble det fast prosedyre at vi stanset, trakk pusten dypt ned, og deretter løp vi det vi orket over Høgli-eiendommen. Om vi pustet kunne vi jo helt sikkert fått tuberkulose, mente vi. Det sto fremdeles skrekk rundt denne sykdommen.

Men under skoletiden på barneskolen var vi jo på fast besøk på Høgli for skjermbildefotografering. Da kom dr. Haugen i hvit frakk, og vi måtte ta av oss skjorta før vi gikk inn i maskinen. Så sto vi med ryggen inntil ei plate, før en plate foran oss ble presset mot brystkassa. Det var kjempekaldt. Heldigvis hadde vi aldri «tub», men under disse besøkene tenkte vi aldri på at vi pustet dypt og ofte.

Pleiehjem og søsterbolig

Tuberkulose ble etter hvert mindre vanlig i Norge, og det ble ikke behov for tuberkulosepsykehuset lenger. Da etablerte Østfold fylkeskommune, som det nå het, et pleiehjem på Høgli. I denne forbindelse ble det bygget både heis og søsterhjem.

Kommunalt sykehjem

Fylkeskommunen etablerte nytt fylkeskommunalt sykehjem på

Brennemoen. Utover på 1970-tallet ble fylkets behov for Høgli derfor faset ut.

Da ble Høgli overdratt til Eidsberg kommune gjennom et makeskifte. Eidsberg kommune hadde på den tiden ervervet eiendommen Aasgården i Bergerkrysset fra Agroteknikk (senere Felleskjøpet). Aasgården ble for øvrig revet i 1977 da Bergerkrysset ble utbedret første gangen. Fylkeskommunen og Eidsberg kommune ble enige om at dette var passende makeskiftegrunnlag. Eidsberg kommune fortsatte da driften på Høgli som et kommunalt pleiehjem.

Edwin Ruuds hospital som kommunalt sykehjem

Siste epoke for Høgli sykehus for tuberkulose, og som pleiehjem i offentlig eie kom i 1977. Da flyttet kommunen all sykehjemsdrift, bortsett fra på Fossum, til bygget sitt på Brennemoen. Høgli ble solgt til private firmaer med Alarm & Automatikk i spissen.

Epilog

Dermed ble et av Anton H. sine store prosjekter historie. Nå trues bygningen med riving. Det planlegges å bygge ut området med boligblokker.

I denne forbindelsen mener jeg det er synd at bygningen ikke kan bestå og bli endel av dette boligprosjektet. Bygget representerer et stykke Eidsberg/Mysen historie. (Det hører til historien at Høgli ble liggende utenfor kommunegrensa mellom Eidsberg og Mysen da denne ble fastlagt i 1920.)

Jeg vil også nevne at Anton H. klarte å få Haga småbrukerskole til Eidsberg. Denne skolen åpnet i 1918. Skolen ble

Mysen tuberkulosehjem. Legg merke til takendringen i forhold til bilde på side 77. Utbygd i 1938 av entreprenør Holm Dehli. Foto: Bjarne Guderud. Postkort: Jul Aage Krosby.

på folkemunn kalt «Småbruker'n» da de «store» odelsgutta gikk på Kalnes jordbruksskole. Men Haga ble etter hvert solgt i 2004 og drives i dag som et rehabiliteringshjem for rusmisbrukere.

På mange måter må Hogli anses som bevaringsverdig med tanke på etablering og funksjon gjennom mange år. Jeg vil kanskje hevde at det er noe historieløst å bare rive bygningen uten å omtale historien. Hogli har en klar binding til Anton Hamil Mysen og hans utrettelige arbeid med å utvikle Mysensamfunnet til å bli en ledende stasjonsby i Indre Østfold.

Så med tanke på historien og Hogli som en av de første Amts-etableringer i Mysen, burde bygningen få et bevaringsvedtak slik at historien kan bevares for fremtiden

Store boligblokker vil aldri kunne gjenfortelle historien om et av de store Amts-etableringene i Mysen. Men dagens iver i det politiske miljøet etter utbygginger og befolkningsøkning uten å trekke linjene tilbake til de historiske røttene våre, er det vel fåfenkt å

tenke seg en slik løsning. Men det blir egentlig historieløst å vedta slik utbygging uten å kommentere historien.

Husk læresetningen: «Man må kunne historien, for å forstå sin samtid, og for å kunne forme fremtiden». La oss håpe!

MOMARKEN MØBELFABRIK

H. P. Hansen

Fabrikasjon av alle sorter møbler
Prisoverslag og tegninger på forlangende

GRINNA - MYSEN